

ATATÜRK DÖNEMİNDE TARIMA DAYALI HAYVANCILIK POLİTİKASI VE MACAR UZMAN OSZKÁR WELLMANN'IN RAPORLARI*

Melek ÇOLAK **

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde savaşların getirdiği olumsuz koşullardan etkilenen ve ekonomik hayatın önemli bir bölümünü oluşturan tarım ve hayvancılığa Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında büyük önem verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, bu konuda bir tarım ülkesi olan ve tarıma dayalı bir hayvancılık politikasının geliştirilmesinde önemli bir yol kat eden Macaristan'dan ve Macar uzmanlardan yararlanmışır. Özellikle tarım ve hayvancılık alanında Atatürk döneminde birçok Macar uzman Türkiye'ye gelmiştir. Bu uzmanlardan biri hem ülkesinde hem de uluslararası düzeyde tanınmış bir bilim adamı olan Veteriner Dr. Oszkár Wellmann'dır. Ziraat Vekâleti, bu alanda gelişme planlarını Wellmann'ın raporlarına göre hazırlamıştır. Bu çalışmanın amacı Wellmann'ın Ziraat Vekâleti'ne sunduğu raporlar esas alınarak, Macar Milli Arşivi (Magyar Országos Levéltár: MOL) ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgeleri ve diğer kaynaklar kullanılarak onun Türkiye'deki tarıma dayalı hayvancılık politikasına yeni, gerçekçi, uygulanabilir ilkeler getirdiği şeklinde açıklanabilecek muhtemel bulguları, dönemin Türk-Macar ilişkileri çerçevesinde ele alarak değerlendirmektir. Ayrıca çalışmada Wellmann'ın iki inceleme gezisi sırasında çektiği fotoğraflardan örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Hayvancılık, Oszkár Wellmann, Macaristan, Tarım, Türkiye.

AGRICULTURE-BASED ANIMAL HUSBANDRY IN ATATURK ERA AND HUNGARIAN EXPERT OSZKÁR WELLMANN'S REPORT

ABSTRACT

In the establishment years of the Republic of Turkey, great importance was given to agriculture and animal husbandry, which were influenced by the negative conditions brought about by the wars in the last periods of the Ottoman Empire and which constituted an important part of economic life. In this regard, Turkish Republic capitalized on the knowledge and experiences of Hungarian experts and Hungary, which had made a great progress in the fields of agriculture and agriculture-based animal husbandry. In Ataturk era, many Hungarian experts, particularly in the fields of agriculture and animal husbandry, were invited to Turkey. One of these experts is the internationally and nationally renowned scholar Veterinarian Dr. Oszkár Wellmann (1876-1943). The Ministry of Agriculture prepared their development plants on the basis of Wellmann's reports. The purpose of the current study is to evaluate the possible findings that can be explained as his having brought new, realistic and applicable principles to agriculture-based animal husbandry in Turkey within the context of the Turkish-Hungarian relations of the period by using the reports submitted to the Ministry of Agriculture by Wellmann, documents from the Hungarian National Archive (Magyar Országos Levéltár: MOL) and Ministry Republic Archive. Moreover, samples of the photographs taken during his investigations are presented.

Keywords: Atatürk, Animal Husbandry, Oszkár Wellmann, Hungary, Agriculture, Turkey.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 20.03.2019; Yayına Kabul Tarihi: 20.05.2019

* Bu çalışma, *Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türkiye'de Hayvancılık Politikası ve Bir Macar Uzman Oszkár Wellmann* adıyla 2017 yılında neşredilen kitabın gözden geçirilmesiyle elde edilen yeni bulgu ve belgelerle hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, MUĞLA,
ORCID: 0000-0001-6037-1039, E-posta: tunam10@gmail.com.

Giriş

Tarih boyunca Türk devletlerinin sosyo-ekonomik yaşamında önemli bir rol oynayan hayvancılık (Başagaç Gül 2004: 227; Temel 2010: 202), XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bilimsel bir düzeyde ele alınmamıştır (Başagaç Gül 2004: 229; Atçılık Raporu 1938: 10). Bu alandaki eksiklik, XIX. yüzyıl boyunca askeri ve sivil veteriner hekimliği hizmetlerinin örgütlendirilmesi ve yasal düzenlemelerin başlatılması ile giderilmeye çalışılmıştır (Başagaç Gül 2004: 229). Bunlara rağmen hayvancılık XIX. yüzyıldan itibaren salgın hastalıklar, mera, çayır ve yaylaların tarla haline getirilmesi, savaşlar, erken kesim, vergilerin yüksekliği gibi nedenlerden dolayı gerilemeye başlamıştır. Son dönemlerde hayvancılığı ıslah etmek ve geliştirmek için alınan önlemler, savaş koşullarının getirdiği olumsuzluklar nedeniyle başarılı olamamıştır (Başagaç Gül 2004: 202-204). Bu konuda Cumhuriyet dönemine devredilen mirasın, hiç de iç açıcı bir manzara sergilemediği görülmektedir.

1. Atatürk Döneminde Tarıma Dayalı Hayvancılık Politikası

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonucunda büyük ölçüde insan gücü ve ekonomik değerlerini kaybeden Türk milleti zor koşullar içinde bulunduğu, Atatürk önderliğinde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan kalkınma seferberliği başlatılmıştır (Temel 2010: 201). Yeni devletin Osmanlı İmparatorluğu'nun en geri kalmış ve yoksul bölgelerinden biri olan Anadolu üzerinde kurulması ve nüfusunun %80'inin tarım kesiminden olması, Atatürk ve arkadaşlarının önderliğinde başlatılan kalkınma hamleleri içerisinde tarım ve hayvancılığa özel bir önem verilmesini gerekli kılmıştır. Bu yüzden seferberliğin başlatıldığı sektörlerden biri hayvancılık olmuştur (Temel 2010: 201; Başagaç Gül 2004: 227). Memleketin ekonomisinde geleceği belirlemede önemli bir etken olması (Atçılık Raporu 1938: 10; Welmann 1933: 112), hayvanlardan alınan verginin devlet gelirleri arasında önemli bir yer tutması, Türkiye'de hayvan yetiştiriciliğinin önemini arttırıyordu (Szöllösy 1991: 76). İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçi grubunun "Ziraatte Hayvânat Meselesi" başlığı ile sunduğu ve hayvancılık hizmetlerine yönelik idari yapılanmayı da içeren tüm esasları oy birliği ile kabul edildi (Başagaç Gül 2007: 59). Bu esaslar Cumhuriyet döneminde izlenecek olan sosyo-ekonomik gelişmede hayvancılık sektörünün yükleneceği fonksiyonlara temel oluşturmuş ve Kongre sonrasında yönetime gelen V. İcrâ Vekilleri Heyeti'nin 5 Eylül 1923 tarihli hükümet programında hayvancılık konusuna ilk kez ve Misâk-ı İktisâdi esasları çerçevesinde yer verilmiştir (Başagaç Gül 2004: 233). "Beş Senelik Umûr-i Baytâriyye Programı", 1924-1925 döneminden itibaren uygulamaya konulmuştur (Başagaç Gül 2007: 59; Başagaç Gül 2004: 233). Bundan sonra Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından tarımsal sorunlara çözüm aramak amacıyla, 5 Ocak 1931'de toplanan I. Türkiye Ziraat Kongresi'nin gündemindeki konulardan biri hayvancılık olmuştur (Çetin 1993: 214-216). Çünkü ekonomide yaşanan krizlerden ve müdahalelerden tarım gibi en fazla etkilenen hayvancılık sektörü idi (Cenan vd. 2011: 36). Ziraat Kongresi'nde bu yüzden tarımla beraber hayvancılık da tartışıldı (Çetin 1993: 223). I. Ziraat Kongresine ait İhtisas Raporları'nda tarımın durumu, hayvancılığın durumunu tespit ve ıslahı yollarını tayin etmek üzere, kongrenin hayırlı sonuçlar vereceği ifade edildi (Encümen Raporu 1931: 1804-1805). Böylece bu dönemde, savaşlar döneminden devralınan ve savaşın sonu da %80'i tarım ve hayvancılıkla geçinen Türk halkının ekonomik hayatına çok kötü etkiler yapan hayvan hastalıklarına karşı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin uğraş verdiği göz önüne alınırsa (Erk 1963: 233-234), izlenen hayvancılık politikasının temel esaslarını bulaşıcı hayvan hastalıkları ile mücadele, hayvan ıslahı, çoğaltılması ve geliştirilmesi oluşturduğu ortaya çıkmaktadır (Temel 2010: 201).

2. Macaristan'da Hayvancılık ve Türkiye-Macaristan İlişkileri

Macaristan'da tarım politikasının önemli bir kolunu meydana getiren hayvancılık (Nagy 1936: 324) gelişmiş bir durumda idi. Devlet denetimine alınmış ve modern yöntemlerle hayvan yetiştirilmeye başlanmıştı. Veteriner gözetimindeki büyükbaş hayvan ve at üretim çiftlikleri bütün ülkeye hizmet vermekte idi (Doğru 1991: 178-179). Bu açılardan gelişmiş bir durum arz eden ve bir tarım ülkesi olan Macaristan'da (Doğru 1991: 171) kıraç arazi sahası 1870'ten beri önemli bir derecede azalmıştı (Nagy 1936: 321). 1914 yılında I. Dünya Savaşı başladığı zaman Macar hayvan yetiştiriciliği o zamana kadarki gelişiminin doruk noktasında bulunuyordu (Ernö 1961: 295).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1920'de dikte ettirilen Trianon Antlaşması ile nüfusunun ve topraklarının önemli bir bölümünü kaybeden Macaristan, barışı izleyen devrede ekonomik sorunlarla karşılaştı (Çolak 2004: 415). Bu durum, kendisinden koparılan arazisinde bulunan hayvanlarının elden gitmesi sonucunu ortaya çıkardı (Nagy 1936: 328). Macaristan Trianon Antlaşması'nın kötü sonuçlarını gidermek için çalışmaya başladı. Macar Hükümetleri komşu ülkelerin elinde kalan topraklarını ve soydaşlarını kurtarma uğraşısı yanında, ekonomik kalkınmaya da özen gösterdi (Çolak 2004: 415).

Hemen hemen aynı dönemde, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kötü bir ekonomik tablo çizmesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti ile onun her adamını hayranlık ve ilgi ile izleyen Macaristan arasında geçmişten gelen tarihi ve kültürel bağlara dayalı bir işbirliği ortamı hazırlandı. Bunun bir sonucu olarak, siyasi ve kültürel ilişkilerin yanı sıra, ekonomik ilişkilerde kurulunca, iki ülke arasında tarım ve hayvancılığa dayalı ilişkileri geliştirmek için adımlar atıldı (Çolak 2004: 415-420). Gerek Macar Başbakanı István Bethlen'in 1930 yılındaki Ankara ziyaretinde (Dagobert 1937: 180), gerekse Bethlen'den sonra başbakanlık yapan Gyula Gömbös'ün 1933 yılındaki ziyaretinde (Çolak 2009: 45) bu ilişkiler pekiştirildi. Türkiye hayvancılık alanında ıslah çalışmaları için Macaristan'dan hayvan alımından başka, Macar uzmanlardan yararlanma yoluna gitti (Dagobert 1937: 194-196; Kerekesházy 2000: 205).

Atatürk'ün Türkiye ve Macaristan arasındaki ilişkileri uyumlu bir dostluk temeline oturtması ve siyasi, kültürel, ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesine özen göstermesi çerçevesinde karşılıklı işbirliği ile çok sayıda Macar uzman Türkiye'ye geldi. Bu uzmanlar fırtınalı bir modernizasyonun tanığı olarak, Adana, Konya, Bursa, İzmir, Uşak, Edirne, Antalya, Diyarbakır, İstanbul, Ankara gibi şehirler başta olmak üzere Türkiye'nin yeniden yapılanmasına katkıda bulundular (Çolak 2012: 21). Péter Móricz, "A mai Törökország" adlı 1929 yılında Turán dergisinde yayımlanan makalesinde sadece Ankara'da 600 Macarın çalıştığını (Móricz 1929: 20) bildirmektedir. Gyula Gömbös'ün Ankara'yı ziyareti sırasında József Kerekesházy'nin deyimıyla, "hakiki küçük bir Macar kolonisinin" onu karşılaması, bunu doğrulamaktadır (Kerekesházy 2000: 205). Mikusch von Dagobert de Cumhuriyetin kuruluş yıllarında 700-800'ü şeker sanayiinde olmak üzere Türkiye'de yaşayan Macarların sayısını 4-5 binle ifade etmektedir (Dagobert 1937: 196). Böylece Türkiye'ye gelen pek çok Macar uzmanın içinde (Çolak 2012: 21) tarım ve hayvancılık alanında çalışan uzmanlarda yer almıştır.

Hayvancılık alanında Türkiye'ye gelen Macar uzmanlardan biri ise (Köztelek 1943.05.9:412), uluslararası alanda seçkin bir bilim adamı olan Prof. Dr. Oszkár Wellmann'dır (1876-1943) (Göz 1989: 628). (Bkz. Ek.1)

Sığır yetiştiriciliği alanındaki çalışmalarıyla tanınan (Horn 1977: 337), soy kütüğü sisteminin kurulması, soy kütüğü ve sergilemeye ilişkin değerlendirmeler konusunda önemli rol oynayan Oszkár Wellmann (Bodo 1993: 463) Tahy (MOL, K 178, 278/1932, 783

/A/ kig 1932) ve Başbakan İsmet İnönü'nün arkadaşı olan Csiky'nin de etkisiyle (Szöllösy 1991: 79) Türkiye'de hayvancılığın geliştirilip düzenlenmesi ve ana ilkelerinin belirlenmesi için (Köztelek 1943.05.9: 412; Állatorvosi Lapok 1943.05.15: 57; Móricz 1933:11; Karasszon 1977: 85; MTA, Kéziratul 1936: 59; Wellmann 1933: 111) ilk inceleme gezisini gerçekleştirmek üzere Türkiye'ye geldi (Szöllösy 1991: 79).

3. Macar Uzman Oszkár Wellmann ve Raporları

3.1. Oszkár Wellmann'ın İlk İnceleme Gezisi ve Raporu

Wellmann'ın ilk inceleme gezisi 1932 yılının Haziran ayı sonunda gerçekleşti (Szöllösy 1991: 79). Yedi haftalık bu süre zarfında Türkiye'de mevcut devlete ait hara ve aygır depolarını ziyaret etti. Mevcut yetiştirme materyalini ayrıntılı olarak inceledi. Mevcut hayvanları ayrı ayrı not etti. Her kurumda inceleme yaptıktan sonra görüşlerini rapor etti (Birinci Rapor 1932 Senesi, Prof. Dr. Wellmann tarafından Ziraat Vekâleti'ne Verilen Raporlar 1938: 3). 1932 yılına ait bu ilk raporunu Ziraat Vekili Muhlis Bey'e sundu (Birinci Rapor 1932 Senesi, Prof. Dr. Wellmann tarafından Ziraat Vekâleti'ne Verilen Raporlar 1938: 46). 1932 yılına ait rapordan anlaşıldığına göre Wellmann at, sığır ve koyun gibi en önemli üç hayvan cinsine ilişkin en önemli deneyimlerini ve sonuçlarını belirttiği genel bir bölümden sonra diğer bölümlerinde Bursa-Karacabey Devlet Üretim Çiftliklerinin (Bkz. Ek. 2) at, koyun, sığır bakılan bölümleri; Eskişehir-Çifteler harasını ve damızlık tayları; oradaki büyükbaş hayvan ve koyun yetiştiriciliği; Konya Vilayeti, Sultansuyu harasındaki damızlık hayvanlar, Malatya-Akçadağ Çiftliği'nin damızlıklarıyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yaptı. Ayrıca Sivas, Adana-Mercimek, Konya, Tekirdağ-İnanlı, Edirne, Kırklareli Çiftlikleri ve buradaki aygırlarla ilgili genel ve ayrıntılı rapor hazırladı (Szöllösy 1991: 79; Birinci Rapor 1932 Senesi: 46).

Wellmann raporunun "Umumi Kısımında" belirttiği üzere gezisi sırasında Türkiye ekonomisinde "hayvancılığın çok önemli bir yer tuttuğunu" gözlemledi (Birinci Rapor 1932 Senesi: 3). Hayvancılığın geliştirilmesi için şu önerilerde bulundu: (Birinci Rapor 1932 Senesi: 3)

"Gariptir ki Türkiye'de orta ve yüksek arazi sahipleri entansif bir yetiştirme yapmıyorlar. Bu itibarla devlet, memleket hayvancılığına gerekli olan damızlıkları sağlamak zorundadır. Fakat iyi damızlıklar sağlamak, yalnız başına yetiştirmedeki başarıyı sağlayamayacağından mera ve çayıruları ıslah etmek, hayvan gıdası ekim işlerini yükseltmek ve geniş halk kitleleri arasında ziraat kültürünü genelleştirmek zorunluluğu vardır."

Wellmann Türkiye'de hayvancılığın ekonomideki önemini vurguladığı "Szarvasmarhatenyésztés és tejgazdaság" (Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği ve Sütçülük) adlı köşe yazısındaki makalesinde de Türkiye'de hayvan yetiştiriciliği konusunda aynı noktaya dikkat çekmektedir (Wellmann 1932.12.24: 875).

Raporunda "yerli ırka" vurgu yapan Wellmann bu konuda şöyle demektedir (Wellmann 1932.12.24: 874).

"Türkiye, kendi çevre koşullarına uymuş, kanaatkâr ve kıymetli hayvan ırklarına sahiptir. Memleket zooteknisinin yükseltilmesi bu iptidai ırklara dayanmalı ve bu ırkları muntazam seleksiyonlar ve bakım koşullarını düzelterek ıslah etmelidir. Bu amacın gerçekleşmesi için ecnebi ırk getirmek söz konusu olursa, getirilecek ırkı iyi seçmelidir. Yabancı ırklarla, plansız melezlemeler yapmaktan iyi sonuç alınmasına imkân yoktur. Yerli hayvanların yabancı ırklarla ıslahı, atçılıkta sığır yetiştirmesine nazaran daha başarılıdır. Buna da sebep çevrenin sığırlara nazaran atlar üzerine daha az etkili olmasıdır. Türkiye sığırları da bu iddianın doğruluğunu onaylamaktadır."

Türkiye hayvanları gerek dışarıdan getirilen ecebi ırklarla ve gerekse yerli ırklar kendileri aralarında ıslaha (melezlemelere) maruz kaldığından çok karışıktırlar.”

Wellmann'ın ilk raporunda “umumi kısımdan” sonra atçılığa ait bölüm geniş yer tutmaktadır (Birinci Rapor 1932: 4-10; 16-22; 25-46)

O'na göre “iyi bir binici olan Türk halkının elindeki atların hepsi küçük cüsseli idi. Şehirlerde arabalar atların yerini alsada da atçılığın önemini inkâr etmek mümkün değildi. Mevcut olan at toplamı genellikle küçük, dirençli ve kanaatkâr şark atlarıyla, diğer ırklardan ve örneğin Uzun yayla ırkından oluşmakta idi.” (Birinci Rapor 1932: 4)

1931 yılına kadar olan at yetiştiriciliğinin temel yönlerini ortaya koymanın mümkün olmadığı ve İktisat Vekilliği, Milli Savunma Bakanlığı ile Binicilik Federasyonunun farklı yollar izlediği Türkiye’de (Szöllösy 1991: 76) devlet haraları arasında Trakya’da Tekirdağ’da İnanlı, Anadolu’da Çifteler, Çukurova, Arga, Sivas haraları ile onun dışında Edirne, Babaeski, İstanbul, Bursa ve Konya ili haralarını denetlediğini ifade Wellmann, devlet haralarını genellikle iyi kaliteli iken, vilayetlere ait olanların ezici kısmını yetiştirmeye elverişsiz buldu (Wellmann 1932.12.24: 875). Wellmann gittiği yerlerde At Şubesi’nin puan cetvellerini çıkardı. Burada hayvanın adı veya numarası, doğduğu tarih ve aldığı derece yazılarak karşısına düşünceler yazıldı (Birinci Rapor 1932: 25-34). Sultansuyu harasının, Akçadağ Uzunyayla, Mercimek, Konya, İnanlı, Edirne, Kırklareli aygır depolarının tasnifi de aynı şekilde raporda yer aldı (Birinci Rapor 1932: 36-45). İlk raporunda atçılığın geliştirilmesi için önerilerde bulundu (Birinci Rapor 1932: 5-10). Atların yetiştirme ve beslenme şekilleriyle ilgilendi. Kısarak ve taylara verilecek gıda ve miktarlarını raporunda ayrıntılı olarak açıkladı (Birinci Rapor 1932: 8-9).

Wellmann ilk gezisindeki gözlemleri ve edindiği bilgilere göre, “yetiştirme mıntıklararı” tespit ederek, bunları, raporunda ilişik olarak sunduğu haritada gösterdi. Wellmann’a göre yetiştirme mıntıklarının birincisi “yerli atı mıntıkası”, ikincisi ise “Nonius atı mıntıkası” idi (Birinci Rapor 1932: 6).

Yerli ırkları ön plana çıkararak ve bunların seleksiyonu ile çevre koşullarının düzeltilmesiyle Türk hayvancılığını geliştirmeyi öneren Wellmann böylece Türk at mevcudunun düzenlenmesi için Macaristan’da kabul görmüş olan klasik yöntemi önerdi (Szöllösy 1991: 79-80). Wellmann bu nedenle yerli atlara önce safkan veya yarımkan Arap aygırlarla asalet vermeyi, sonra Macar Nonius ırkı ile cüsse arttırmayı ve iskelet kuvvetlendirmeyi önerdi (Birinci Rapor 1932: 5; Szöllösy 1991: 93). Nonius cinsi dışında İngiliz safkan aygırların kullanılmasını; tay sayısının uygun İngiliz safkan atlarıyla saflaştırmanın henüz üretim seviyesine olmaması, diğer yandan Türkiye’de at yetiştiriciliğinde bu dönemde kullanılan İngiliz safkan aygırların uygun olmaması nedeniyle önermedi (Szöllösy 1991: 81).

Wellmann sığır yetiştiriciliğinde beslenme koşulları ve yerli ırkların verim kabiliyetinden daha çok yararlanılması üzerinde durdu (Szöllösy 1991: 94). Türkiye’de sığır yetiştiriciliğini yükseltmek için her ırkı saf olarak yetiştirmek gerekiyordu. Bu nedenle yetiştirme mıntıklarında, yalnız tespit edilen ırklara ait boğaların bulunmasına izin verilmeliydi. Bu önlemlerle belli mıntıklarda belirli ve homojen tiplerin yetiştirilmesi sağlanmış olacaktı. Bakım koşullarını ıslah etmekle de cüsse büyüyecek ve verim kabiliyeti çoğalacaktı. Çevre koşullarının cüsseye olan etkisi, sığırlarda atlardakine oranla daha büyüktü (Birinci Rapor 1932: 10).

Wellmann, Türkiye’de yerli cinsler arasında süt üretimi bakımından karasığırı en önemli cins olarak nitelendirdi (Szöllösy 1991: 83; Birinci Rapor 1932: 10). Türkiye sığırlarında ziraat entansifleştikçe et ve süt verimi amaç edinilmeliydi. Özellikle yerli kara

ırkta sütçülük kabiliyeti gayet bariz olarak görülüyordu (Birinci Rapor 1932: 10). Karacabey’de yetiştirilen, ırkında gizlenen rezervleri iyi gösteren karasığırın, köylülerinkinden daha iri cüsseli olduklarını tecrübe ettiğinden seleksiyon ve bakım koşullarının düzeltilmesinin öneminin büyük olduğunu gördü. Anadolu’nun karasığır ırkında vücut bulan hayvan yetiştirme kültürünün her koşulda sürdürülmesini önerdi (Szöllösy 1991: 85).

Wellmann ilk raporunda “Türkiye’de çeşitli yetiştirme şubeleri arasında etinin özel önemi ve yetiştirilen yerli ırkların yapağısının halı imalatında hammaddeyi teşkil etmesi nedeniyle en önemli olarak” nitelendirdiği koyun yetiştiriciliğine değinmiştir (Birinci Rapor 1932: 14-15;24,35). Wellmann’ın raporunda belirttiği üzere “Türkiye kendi çevre koşullarına mükemmel şekilde uyum sağlamış, Karaman, Kıvırcık, Dağlıç ve Kara Yaka gibi koyun ırklarına sahiptir. Yabancı ırklardan tarak yapağısı merinos mevcuttur. Karacabey Harası merinos yetiştirmesine uygundur. Buradaki merinos koyunları Türkiye’nin iklimine iyice uyum sağlamışlardır. Fakat harada meraları ıslah etmek ve hayvanları kene gibi parazitlerden korumak kesinlikle gereklidir.” (Birinci Rapor 1932: 14-15)

Wellmann merinoslar konusunda, “Törökország állattenyésztése” adlı makalesinde açıkladığı üzere “Türkler taraklı yapağı ihtiyaçlarını kendileri imal etmek ve taraklı ipliğin İngiltere’den ithalatını sona erdirmeyi istediklerine ve koyun türleri arasında kıvırcık koyunu melezleme için en uygun merinos olduğuna göre, Macar taraklı koyunların mükemmel bir şekilde beklentilere cevap vermesi nedeniyle daha önce Türkiye’ye ihraç edilen aşağı yukarı 2700 Macar taraklı merinosunu¹ örnek göstererek”, Macaristan’ın ihracat imkânlarına vurgu yapmaktadır (Wellmann 1932.12.24: 116). Koyundan başka keçi yetiştiriciliği konusunda raporunda sadece Çifteler’de bulunan “numune ağılına” değinerek Ankara keçisi ağılındaki hayvanlar arasında çok güzel kalitede olan hayvanların olduğunu ve tiftiklerinin de halkın elinde bulunan hayvanlarınkinden daha iyi olduğunu belirterek beğenisini dile getirmektedir (Birinci Rapor 1932: 35). Ayrıca “Törökország állattenyésztése” adlı makalesinde keçi yetiştiriciliğinden söz ederek tekrar özgün cins “Ankara keçisini” ve özelliklerini açıklamaktadır (Wellmann 1932.12.24: 115). Raporunda kümes hayvanı yetiştiriciliği konusunda bilgi vermemesine rağmen (Birinci Rapor 1932: 1-46) birinci gezisinin sonunda Macaristan’da yazdığı anlaşılan “Törökország állattenyésztése és annak hazai vonatkozasai” (Wellmann 1932.12.24: 874) ve “Törökország állattenyésztése” adlı makalesinde Türkiye’de kümes hayvanı yetiştiriciliğinden söz etmektedir (Wellmann 1932.12.24: 115).

3.2. Oszkár Wellmann’ın İkinci İnceleme Gezisi ve Raporu

İlk gezisi vesilesiyle bilgisi nedeniyle yetkili çevrelerin dikkatini çeken (MOL, K 178, 278/1932, 1376/A.kig 1932: 51-52), girişimleri ile Ankara Ziraat Fakültesi ve Veteriner Fakültesi Zootečni Kürsüsü’ne alınması planlanan Alman asistanın davetini, kürsüye Macar bir profesör alınmasının Macaristan bakımından, Macar iktisadi çıkarları için olağanüstü derecede önemli ve öncelikli olduğundan, Türkiye’de kaldığı sırada kişisel ağırlığıyla yetkilileri etkilemeyi başararak engelleyen Wellmann’ın (MOL, K178, 278/1932, 53.984/4.1938: 50; 1376/A kig 1932: 52) hayvancılığın ıslahı için uluslararası düzeyde tanınmış uzmanlar tarafından düzenlenen esaslı bir program dâhilinde gerçekleşmesi ülke yararına uygun görüldüğünden, 1933 yılı içinde bir inceleme gezisi yapmak üzere Türkiye’ye daveti Ziraat Vekillikince kararlaştırıldı (BCA 30.08.01.02, 38.56.8, Dosya: 243-144, 2.7.1933).

¹ Macaristan’ın tarak yapağısı merinosları.

Wellmann'ın ikinci inceleme gezisi böylelikle 1933 yılında gerçekleşti (Szöllösy 1991: 87). 1933 yılına ait olan ve Ziraat Vekili Muhlis Bey'e yazılan raporun başında, Wellmann, bu daveti "Türkiye Hükümetinin şerefli daveti" şeklinde nitelendirmektedir (İkinci Rapor 1933: 47). Wellmann bu inceleme gezisi sırasında İstanbul, Bursa, Erzurum, Kars, (Bkz. Ek.3) Karaköse, Uzunyayla (Sivas) ve Ankara'ya gitti (Szöllösy 1991: 94). Önceki yıl ziyaret etmiş olduğu işletmeleri tekrar ziyaret edip yaptığı önerilerin etkilerini inceledi. Daha önce gezmediği aygır depolarını ziyaret etti. Onları teker teker inceledi (Szöllösy 1991: 94). Wellmann ikinci raporunda bir önceki yıl yaptığı önerilerin yerine getirilmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etti (İkinci Rapor 1933: 47): Wellmann bu raporunda ayrıca gezdiği yerlerdeki "depoları" anlatmakta, "Şarkî Anadolu'da Sığırçılığa" değinmektedir (İkinci Rapor 1933: 48-52). Raporundan anlaşıldığı üzere, Wellmann, öncelikle geniş yer verdiği Karacabey Harasını ziyaret etti. Yarımkan Arap Şubesi'nin istenildiği şekilde gelişmekte olduğunu memnuniyetle gördü. Onun önerdiği tedbirler ve beslemede yapılan değişiklikler olumlu bir etki yapmıştı.

Wellmann ayrıca harada damızlığa ayrılacak kısraqları muayeneye tabi tuttuklarını bildirmektedir. İstanbul ve Erzurum'da da aygırların muayenesi yapıldı. Wellmann Kars aygır deposunda hayvanlara yapılan muamele ve bakımı çok kötü olarak değerlendirmektedir. O, "entansif bir at yetiştirmesi için, bütün koşulların var olduğu Doğu bölgesinde böyle kötü aygırların, bu önemli bölgenin at mevcudunu tahrip etmelerini üzüntüyle karşıladı." (İkinci Rapor 1933: 47-48) Wellmann buradaki damızlıkların büyük kısmını ırk özellikleri taşımayan melez üretimler olarak değerlendirdi (Szöllösy 1991: 88). Karaköse aygır deposunda durum daha kötü idi. Hayvanların bakımı inanılmayacak derecede kötü, tırnaklar ihmal edilmiş ve biri hariç olmak üzere diğerlerinin hepsi damızlığa elverişli değildi. Sivas-Uzunyayla aygır deposunda Macaristan'dan yeni getirilen 20 Nonius aygırı (İkinci Rapor 1933: 49), Ankara aygır deposunda da sekiz aygır muayene edildi (İkinci Rapor 1933: 49). O, hara ve depolardaki damızlıkları genel olarak şöyle değerlendirmektedir (İkinci Rapor 1933: 49):

"... damızlık materyaline ait nesilnamelerde bu sene büyük bir ilerleme görülmektedir. Tarafımdan verilen direktifler dâhilinde ve kartütek yöntemi ile tutulan nesilnamelere en yeni yol izlenmiş, her konuda ve her türlü ihtiyaca cevap verecek şekilde düzenlenmiştir. Nurettin ve Csiky Beyler bu konuda çok şayanı takdirdirler."

Wellmann ikinci gezisinde sığır yetiştiriciliği konusunda da raporunda bilgiler vermiştir (İkinci Rapor 1933: 47-48; 50).

İkinci gezisinde Doğu Anadolu'da Kars, Göle (Bkz. Ek 4), Çıldır ve bu bölgede bulunan birçok köydeki sığırların tümünü gözden geçiren Wellmann bu bölgedeki sığır yetiştiriciliği konusunda şu açıklamayı yapmıştır (İkinci Rapor 1933: 50):

"Kırmızı tondaki Göle ve koyu kırmızı tondaki Çıldır sığırları (Bkz. Ek 5) üç yönlü verim kabiliyetlerine sahip, kıymetli ırklardır. Bu ırkın gelişmesi ve saf halde yetiştirilen boğalar, Anadolu'nun kırmızı sığırını ıslaha çok elverişlidir. Bu mıntıkanın yaylalarındaki mera ve çayırlar mükemmel kalitededirler. Ve sığırçılık için uygun koşulları sağlamaktadırlar. Bu mükemmel mera ve çayırlardan hakkı ile yararlanılamaması cidden üzücüdür."

Wellmann ikinci raporunda sadece küçükbaş hayvancılık alanında koyunculığa kısaca değinmiştir. Karacabey'e gittiği zaman haranın koyunları Uludağ yaylalarında bulunduğu için inceleyemeyen Wellmann, harada çağdaş bir yapağıcılık laboratuvarının kurulmuş olmasını memnuniyetle karşılamıştır. Merinosların kırkım ağırlıklarının bir önceki seneye göre daha az olduğunu gözlemlemiş, bunun sebebinin "yapağının daha az

yağlıt içermesinde başka bir deyişle randımanın yükselmesinde” aramıştır.” (İkinci Rapor 1933: 48).

Wellmann gözlem ve tecrübelerine göre “hükümet tarafından idare edilen aygır depoları vilayet depolarına nazaran atçılık üzerinde daha elverişli bir etki yaptığından ve Avrupa’daki devlet depolarından daha yararlı oldukları sabit olduğundan vilayet aygır depolarının hükümet tarafından üstlenilmesini” önerdi. Çünkü tecrübelerine dayanarak Türkiye’de hemen hemen yalnız devlet tarafından idare edilen, başka deyişle Ziraat Vekâleti’ne ait olan kurumların başarılı olduklarını görmüştü. (İkinci Rapor 1933: 51).

Hayvan yetiştirilmesinde başarının sadece damızlıklara bağlı olmadığını, genç hayvanların bakım ve yetiştirilme tarzının başarı üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu vurgulayan Wellmann, bu nedenden dolayı, numune için tay yetiştirme istasyonlarının kurulmasını önermektedir (İkinci Rapor 1933: 51-52).

Wellmann’ın sığır yetiştiriciliği konusundaki önerileri ise şunlardır (İkinci Rapor 1933: 52):

“Çok kıymetli olan kırmızı Anadolu sığırını çöküşten korumak için şimdilik Hükümetin en az bir inekhane ve bir boğa bakım istasyonu kurması gereklidir. İnekhaneyi 100 ineklik bir kadro ile Sivas civarındaki Hafik çayırında kurmalıdır. Önce söylediğim gibi bu inekhanenin kurulması büyük bir öneme sahip olacaktır. Bu suretle Göle(Bkz.Ek 6) ve Çıldır sığırlarını saf yetiştirmek ve kıymetli boğalar elde etmek mümkün olacaktır. Hayvan yetiştirme düzeyinin nispeten yüksek bulunduğu mntıklalarda nesil nameler tesisine başlamak, memleket hayvancılığının çıkarı yararınadır. Bu amaç için Uzunyayla’da damızlığa elverişli kısırakları kaydetmek, Göle ve Çıldır mntıklarında da saf yetiştirmeye uygun olan inekleri seçmek ve sığircılık için örnek köyler vücuda getirmek icap eder.”

Wellmann’ın bu raporundan hayvan yetiştiriciliği alanında bilimsel metotların ne derece takip ve teşvik edildiğini anlamak mümkündür. Buna ek olarak, Wellmann aynı zamanında hayvan hastalıkları üzerinde de durmaktadır (İkinci Rapor 1933: 51).

4. Raporların Değerlendirilmesi

Wellmann Türkiye’de bulunduğu sırada Türk hayvancılığının gelişmesi için yol gösterici ilkeleri tespit etti (Battha 1943.5.10: 147). Ziraat Vekâleti, hayvancılığı geliştirme planını Wellmann’ın önerilerine dayanarak hazırladı (Szöllösy 1991: 94). Onun tarafından yapılan çalışma planını hayvancılık politikasının temeli olarak kabul etti (Battha 1943.5.10: 147; Horn 1977: 338). Planın esası, devlet üretme çiftliklerinin çalışmasına uygun yapılmasıyla plan dönemi sonuna doğru tüm ülkeyi iyi kalitede hayvanlarla donatabilmektir. Plan, 1933 yılında Büyük Millet Meclisi’ne sunuldu. Gerçekleşmesini ekonomik krizin neden olduğu para sıkıntısı geri plana attı. Meclis, 1933 yılında uygulamada hayvancılığı geliştirmek için ayrılan parayı bütçeden çıkardı. Maddi sıkıntı 1934 yılında da gelişmeyi yavaşlattı. Ancak Wellmann’ın önerilerine dayanarak ülkeyi üretim alanlarına ayırma planları bu sürede hazırlandı. Fakat gerçekleşmesi için birkaç yıl sonra gelebildi.

Örnek mandıralarda da durum aynıydı. 1933 yılında Çifteler ve Çukurova’daki iki yeni aygır deposu kuruldu. Yine Wellmann’ın önerilerine dayanarak Uzunyayla’da halkın elinde bulunan kısarak ve taylar seçere defterine kaydedilerek, ülkenin çeşitli bölgelerinde tay yetiştirme istasyonları kuruldu (Szöllösy 1991: 94). Tayların sınıflandırılmaları ve at yetiştirilen alanlarda kooperatif kurulması organize edildi. 1938 yılında 1359 tane sahipli at seçere defterine kaydedildi. Aynı yıl Uzunyayla’da Pınarbaşı Köyünde, Eskişehir’de Hasırcı Çiftliği’nde ve Trakya’da Köprücü köyünde olmak üzere üç hara açıldı (Szöllösy

1991: 89). Ziraat Vekâleti Neşriyatı olan Atçılık Raporunda at yetiştiriciliğinde izlenecek yollarda Wellmann raporlarının izleri rahatlıkla görülebilir (Atçılık Raporu: 1-5; "Türkiye Atçılığı Hakkında...": 4).

Gábor Szóllósy'ye göre sığır yetiştiriciliğinde Wellmann'ın önerdiği yetiştirme mntıkları az-çok değişikliklerle süregelmiştir (Szóllósy 1991: 94). Onun önerileri, istisnasız yerli ırklarda mevcut olan potansiyel üretim yeteneğinin ortaya çıkmasına yardımcı olmaya sevk etmiştir. Türkiye koşullarında hayvan besleme ile ilgili önerisi, devrim niteliğinde yenilikler olarak görülmüştür. Zira Anadolu'da sadece bireysel besleme değil, kışlık ağıllarda "kesif" besleme bile yaygın bir uygulama değildi (Szóllósy 1991: 89). Szóllósy'ye göre Wellmann'ın önerileri realist, yöresel koşulları göz önünde tutan, uzman faaliyetlerinin yararlı olduğunu görüp, Türkiye'nin hayvancılığının gelişmesine katkısı olan önerilerdir (Szóllósy 1991: 94).

Sonuç

Atatürk döneminde tarıma dayalı hayvancılık politikası izlenmiş, bu konuda Macaristan'da tarıma dayalı hayvancılığın gelişmiş olması nedeniyle, Macaristan'dan ve Macar uzmanlardan yararlanılmıştır.

Bu uzmanlardan biri hem ülkesinde hem de uluslararası düzeyde tanınmış bir bilim adamı olan veteriner Dr. Oszkár Wellmann'dır. Wellmann, Türk Hükümeti'nin iki kez daveti üzerine 1932 ve 1933 yılının yaz aylarında Türkiye'ye gerek inceleme gezilerinde bulunmuş ve Türkiye'nin hayvancılık politikası ile ilgili Ziraat Vekâleti'ne iki rapor sunmuştur. Raporlarında büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesi için bakım, beslenme, barınma ve ıslah çalışmaları konusunda önerilerde bulunmuştur. Bunun için devletin müdahalesini zorunlu görmüştür. Var olan koşulları ve Anadolu'nun kıt kaynaklarını göz önünde bulundurarak oldukça gerçekçi, uygulanabilir bir çerçeve öngörmüştür.

Wellmann, ıslah çalışmalarında atçılığın geliştirilmesi için aygır depolarının sayısının artırılması, tay istasyonlarının kurulması, melezleme için Macaristan'dan getirilen ve Türkiye koşullarına çok iyi uyum sağlayan Nonius cinsi atları önermiştir. Sığırcılıkta Anadolu'nun kendi kadim sığır cinsi olan karasığıra dikkat çekmesi önemlidir. Bu, dışarıdan farklı cinsler ithal etmektense, Anadolu'nun kendi var olan kaynaklarını kullanması ve geliştirmesi anlamına gelmektedir. Melezleme için ise Macar boz sığırını uygun görmüş; merinos cinsinin geliştirilmesi için Macar taraklı merinosunu önermiştir. Sığırcılıkta hayvan yetiştirme mntıkları önermiştir. Böylelikle yetiştirilecek bölgenin iklim ve bitki örtüsüne veya yetiştirilecek hayvanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bölgeler oluşturularak verim arttırılacaktı.

Bu konuda Macar uzmanlar Wellmann'ın bu önerisinin az-çok değişikliklerle daha sonraki dönemlerde de geçerli olduğunu vurgulamaktadırlar. Wellmann'ın hayvan yetiştiriciliği konusunda sunduğu raporlar, Atatürk döneminde Türkiye'nin tarıma dayalı hayvancılık politikasının uygulanmasında temel teşkil etmiştir. Türkiye ile Macaristan arasında ekonomik ilişkiler de aynı doğrultuda gelişme göstermiştir. Wellmann'ın raporları hayvancılık alanında Türkiye'nin öz kaynakları ile kalkınmasını esas aldığından, hayvancılık alanında gelecekte izlenecek stratejilerde belirleyici rol oynamış ve bu anlamda bir tür model teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- BAŞAĞAÇ GÜL, R. Tamay (2004). "Türkiye'de İki Dünya Savaşı Arasında Veteriner Hekimliği Hizmetleri ve Hayvancılık Politikaları Üzerine Araştırmalar". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 15: 227-255.
- BAŞAĞAÇ GÜL, R. Tamay (2007). "Türkiye'de Tarım Bakanlığı Bünyesinde Kamu Veteriner Hekimliği Örgütlenmesinin Dünü-Bugünü". *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*. LXXVIII/2: 58-61.
- BATTHA, Pál (1943.5.10). "Wellmann Oszkár dr +". *Magyar Állattenyésztés*. 10.szám: 146-148.
- BODO, Imre (1993). "Emlékbeszéd Wellmann Oszkár Halálának (1876-1943) 50. Évfordulójára". *Állattenyésztés és Takarmányozás*. 42. Kötet, 5-6: 462-464.
- CENAN, Nuri - İ. Safa GÜRCAN (2011). "Türkiye Çiftlik Hayvan Sayılarının İleriye Yönelik Projeksiyonu: Arıma Modellemesi". *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*. LXXXII/1: 35-42.
- ÇETİN, Türkan (1993). "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye'nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi". *Türkiye'de Kooperatifçilik ve 80. Yılında Tarıf Sempozyumu* (16 Kasım 1993): 213-226.
- ÇOLAK, Melek (2004). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Türk-Macar Ekonomik İlişkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XX/59: 413-428.
- ÇOLAK, Melek (2009). "Atatürk ve Macar Başbakanı Gyula Gömbös". *Erdem*. 55: 33-55.
- ÇOLAK, Melek (2012). *Aksakallı Havabakan Antal Bey Türk Meteorolojisinin Kuruluşu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DOĞRU, Halime (1991). "Macarlar ve Macaristan'a Dair Bir Layiha". *Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*. III/1: 171-195.
- "Dr. Wellmann Oszkár" (1943.05.15). *Állatorvosi Lapok*. LXVI. Évfolyam. 10.szám: 55-57.
- ERK, Nihal (1963). "Tarihte Önemli Sığır Vebası Salgınları ve 1920'ye Kadar Memleketimizdeki Durumu". *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*. X/3-4: 221-236.
- ERNÖ, Éber (1961). *A Magyar Állattenyésztés Fejlődése Két Világháború Közt*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyv Kiadó.
- GÓZ, Gabriella V. (1989). "Wellmann Oszkár" (életrajzok). Szerk. Für Lajos, Pinter János, *Magyar Agrártörténeti Életrajzok*. Budapest: 626-629.
- HORN, Artúr (1977). "Emlékezés Wellmann Oszkár Professzorra, Születésének 100. Évfordulóján". *Magyar Állatorvosok Lapja*. 32. Évfolyam, 5.szám.: 336-338.
- KARASSZON, Dénes (1977). "Wellmann Oszkár (1876-1943), Emlékezete". *Állategészségügyi és takarmányozási közlemények*:84-86.
- KEREKESHÁZY, József (2000). *Atatürk, Az Igazi Kémal, egy Köztársaság Születese*. Budapest: Terebess Kiadó.
- MÓRÍCZ, Péter (1929). "A Mai Törökország". *Turán*. XII. Évfolyam: 16-21.

- MÓRICZ, Péter (1933). "Gázi Musztafa Kemál és a Török Köztársaság Alkotásai". *Turán*. I-IV, XVI. Évfolyam: 7-15.
- NAGY, Ivan Edgar (1936). "Macaristan'ın Agrikültür Politikası". *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, Kongre Yayını Belgeler*. Takım: 3. Ankara: 317-362.
- SZÖLLÖSY, Gábor (1991). "Wellmann Oszkár Szakértői Tevékenysége Törökországban 1932-1933-ban". *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1990-1991*. Főszerkesztő: Szakács Sándor, Budapest: 75-94.
- Taganajánlások 1936-ban* (1936). Magyar Tudományos Akadémia. Kéziratul, Budapest.
- TEMEL, Mehmet (2010). "Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İLKE)*. 24. Muğla: 201-234.
- VON DAGOBERT, Mikusch (1937). *Kamál Atatürk, Gazi Musztafa Kemál Fél Évszázad Törökország Történelméből*. Budapest.
- WELLMANN Oszkár (1932.09.24). "Törökország Állattenyésztése és Annak Hazai Vonatkozásai". *Köztelek*. 42-ik Évfolyam, 103-104. szám: 874-875.
- WELLMANN, Oszkár (1933.04.15). "Törökország állattenyésztése (4 képpel)". *Állatorvosi Lapok*. 8.szám: 111-116.
- WELLMANN Oszkár (1943.05.09). *Köztelek*. 19.szám. 53-ik Évfolyam: 412-413.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu: 30.18.01.02, 30.18.01.01.

Magyar Országos Levéltár (MOL): Macar Milli Arşivi, Budapeşte/MACARİSTAN

Földművelésügyi Minisztérium, Elnöki iratok (Ziraat Bakanlığı, Başkanlık Evrakları): K 178 1932. év 278, alapszám, fol. 33-36.

Raporlar

Atçılık Raporu (1938). T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyatı. İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası: 3-24.

Birinci Rapor 1932 Senesi Prof. Dr. Wellmann tarafından Ziraat Vekâleti'ne Verilen Raporlar (1938). İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası: 3-46.

Encümen Raporu, İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi (1938). Milli Ankara: İktisat ve Tasarruf Cemiyeti: 1804-1805.

İkinci Rapor 1933 Senesi, Prof Dr. Wellmann Tarafından Ziraat Vekâleti'ne Verilen Rapor. (1938). İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası: 47-52.

Ekler

Oszkár Wellmann
(Oszkár Wellmann Aile Arşivi)

Karacabey Harası
(Oszkár Wellmann Aile Arşivi)

Peynir Fabrikası Tesisleri Büyük Zavod Boğatepe – Kars (25.08.1933)

Fotoğraf: Oszkár Wellmann, (Oszkár Wellmann Aile Arşivi)

Göle Yakınları (25.08.1933)

Fotoğraf: Oszkár Wellmann, (Oszkár Wellmann Aile Arşivi)

Çıldır Boğası, Merendiz (26.08.1933)

Fotoğraf: Oszkár Wellmann, (Oszkár Wellmann Aile Arşivi)

Boynuzundaki Halkalarla Bir Göle Öküzü, Erzurum (22.08.1933)

Fotoğraf: Oszkár Wellmann, (Oszkár Wellmann Aile Arşivi)